

ТЕАТР, КІНО ТА ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 792.09:161.2.09

Вовкун Василь Володимирович,
кандидат культурології, доцент,
професор кафедри режисури
та акторської майстерності
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтва
ORCID 0000-0001-6800-5367

ПОЕМА ІВАНА ФРАНКА «ЛИС МИКИТА» У ПОСТАНОВКАХ ТЕАТРІВ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Метою роботи є аналіз постановок поеми Івана Франка «Лис Микита» в українських театрах 2000-х років. **Методологія** дослідження базується на міждисциплінарному підході, який дозволяє використовувати здобутки історії культури, музикознавства, театрознавства, культурології, літературознавства та ін. У статті було використано ряд методів: порівняльний, який дозволив порівняти сценографію вистав та її інтерпретації в музично-драматичних, лялькових та оперному театрах України; історичний допоміг проаналізувати історію написання поеми «Лис Микита»; метод аналізу дозволив розкрити основні етико-естетичні ідеї поеми «Лис Микита». **Науковою новизною дослідження** є висвітлення основних постановок поеми Івана Франка «Лис Микита» в українських театрах 2000-х років та їх режисерські інтерпретації. **Висновки:** Таким чином, поема Івана Франка «Лис Микита», як один з найкращих зразків дитячої та сатиричної літератури, що висміює основні вади соціальної дійсності, до цього часу викликає інтерес театрального простору України про що свідчить значна кількість постановок цього твору на сценах театрів Черкас, Ужгорода, Луцька та Львова. Серед вистав особливе місце займає опера І. Небесного «Лис Микита» Львівської національної опери, яка характеризується бівекторністю аудиторії, тобто розрахована на дітей та дорослих, а також унікальною сценографією

Ключові слова: Лис Микита, Іван Франко, соціальний портрет, гра, опера, метафоричність, театр.

Вовкун Василий Владимирович, кандидат культурологии, доцент, профессор кафедры режиссуры и актерского мастерства Национальной академии руководящих кадров культуры и искусства

Поэма Ивана Франко «Лис Микита» в постановках театров Украины в начале ХХ века

Целью работы является анализ постановок поэмы Ивана Франко «Лис Микита» в украинском театрах 2000-х годов. **Методология** исследования базируется на междисциплинарном подходе, который позволяет использовать достижения истории культуры, музыковедения, театроведения, культурологии, литературоведения и др. В статье были использованы ряд методов: сравнительный, который позволил сравнить сценографию спектаклей и ее интерпретации в музыкально-драматических, кукольных и оперном театрах Украины; исторический помог проанализировать историю написания поэмы «Лис Микита»; метод анализа позволил раскрыть основные этико-эстетические идеи поэмы «Лис Микита». **Научной новизной исследования** является освещение основных постановок поэмы Ивана Франко «Лис Микита» в украинском театрах 2000-х годов и их режиссерские интерпретации. **Выводы.** Таким образом, поэма Ивана Франко «Лис Микита» как один из лучших образцов детской и сатирической литературы, высмеивает основные недостатки социальной действительности до сих пор вызывает интерес театрального пространства Украины о чем свидетельствует значительное количество постановок этого произведения на сценах театров Черкас, Ужгорода, Луцке и Львову. Среди спектаклей особое место занимает опера И. Небесного «Лис Микита» Львовской национальной оперы, которая характеризуется бивекторностью аудитории, то есть рассчитана на детей и взрослых, а также уникальной сценографией

Ключевые слова: Лис Микита, Иван Франко, социальный портрет, игра, опера, метафоричность, театр.

Vovkun Vasyl, PhD in Cultural studies, professor of the Department of Directing and Actor's Mastering, National Academy of Culture and Arts Management

Ivan Franko's poem «Fox Mykyta» in the productions of theatres of Ukraine at the beginning of the XXI century

Purpose of Research. The purpose of the article is to analyse the productions of Ivan Franko's poem «Fox Mykyta» in Ukrainian theatres in the 2000-s. **Methodology of Research.** The methodology of the research is based on interdisciplinary approach, which allows us to use the achievements of the history of culture, musicology, theatrical studies, cultural studies, literary studies, etc. The author has used the following methods: a comparative method (to compare to compare the set design of performances and its interpretations in music-drama, puppet and opera theatres of Ukraine); a historical method (to analyse the history of writing the poem «Fox Mykyta»); a method of synthesis (to highlight the basic ethical and aesthetic ideas of the poem and performances «Fox Mykyta»). **Scientific Novelty.** The scientific novelty of the research is the analysis of the main productions of Ivan Franko's poem «Fox Mykyta» in the Ukrainian theatres of the 2000-s and their directorial interpretations. **Conclusions.** Thus, Ivan Franko's poem «Fox Mykyta» as one of the best examples of children's and satirical literature, which ridicules the basic flaws of social reality. It is interesting for the theatrical space of Ukraine, which is evidenced by the considerable number of productions of this work on the stages of the theatres of Cherkasy, Uzhgorod, Lutsk and Lviv. I. Nebesnyi's opera «Fox Mykyta» in the Lviv National Opera occupies a special place among other productions. It is characterized by the bivectoriality of the audience, which means the orientation to children as well as adults, and the unique stage design.

Key words: Fox Mykyta, Ivan Franko, social portrait, play, opera, metaphor, theatre.

Актуальність дослідження. Питання виховання у молодого покоління почуття естетики та мистецького смаку відіграє важливу роль у формуванні уявлень про культуру та національне мистецтво у людей. У сучасній Україні спостерігається тенденція повернення до класичних дитячих творів та їх екранізацій. Режисери та митці звертаються до літературного спадку Всеволода Нестайка, Миколи Магери, Василя Сухомлинського, а також класиків – Лесі Українки та Івана Франка. У 2000-х роках саме його казка у віршах «Лис Микита» отримала нову хвилю популярності, зокрема, у 2007 відбулася прем'єра мультиплікаційного серіалу «Лис Микита», одночасно в різних театрах України з'являються вистави за мотивами цього відомого твору.

Аналіз публікацій. Поема І. Франка «Лис Микита» була предметом досліджень багатьох українських філологів, літературознавців, істориків, філософів. Аналіз етичної складової цього твору розкривається у статті «Вияв ознак етологічного жанру в казці Івана Франка «Лис Микита»» В. Сиротенка [8]. Елементи українського фольклору та світогляду в казці І. Франка окреслені у працях Л. Магас [6] та франкознавця Н. Тихолоз [9], однак дослідження цієї поеми не обмежилися гуманітаристикою, зокрема науковці Ю. Головач та В. Пальчиков [3] здійснюють кількісний аналіз тексту поеми з точки зору теорії складних мереж. Особливе місце, серед досліджень присвячених цій поемі, займає ґрунтовна історико-аналітична праця Тараса Франка «Лис Микита»: критичний розбір поеми Івана Франка» [12]. Незважаючи на велику кількість багатоаспектних досліджень, втілення цього твору на театральній сцені 2000-х років потребує додаткового аналізу, що й обумовлює актуальність цього дослідження.

Метою дослідження є аналіз постановок поеми Івана Франка «Лис Микита» в українських театрах 2000-х років.

Основна частина. Вперше, поема-казка «Лис Микита» вийшла друком у 1890 році на шпальтах львівського дитячого журналу «Дзвінок». У першій редакції поема Івана Франка складалася з дев'яти пісень, які публікувалися у різних номерах журналу. Поема отримала схвальні відгуки і вже в 1892 році вийшла окремим виданням з доповненнями автора, які стосувалися назви та змісту твору [9].

По-перше, назва була доповнена фразою «З німецького переробив Іван Франко» для того, щоб підкреслити джерела походження мотивів цієї казки. У вступній статті до другого видання поеми «Хто такий Лис Микита і відки родом?» Іван Франко описує та розкриває твори, які надихнули його до створення сатиричної анімалістичної казки з елементами національного фольклору. Він стверджує, що традиція зображення тварин, наділених людськими рисами та здатністю мовлення, сягає оповідань та байок про тварин (леви, коти, осли, щури) стародавнього Вавилону та Єгипту: «На дві, три або й більше тисяч літ перед Різдом Христовим були вже у старім Вавілоні оповідання про звірів дуже подібні до наших байок» [10]. У Європі вони з'явилися у формі грецьких оповідань про тварин та байок Езопа. На думку, І. Франка, першим джерелом, де згадується образ хитрого лиса та його протистояння з вовком є «Ecbasis captiviti» (Вихід невольника), написана у 940 році. У XII столітті сюжет цього оповідання з доповненнями зустрічається в поемі «Isengrimmus» та «Reinardus», остання містила тринадцять оповідань, що частково були модифіковані І. Франком у «Лисі Микиті»

[10]. Н. Тихолоз у своїй статті «Невмирущий Лис Микита, або Надзвичайні пригоди рудого крутихвоста» зазначає, ще декілька джерел, де описується прототип образу Лиса Микити, а саме: французька повість «Le Roman du Renart», німецька повість «Reinke», яка в XVIII столітті була адаптована Й.-В. Гете та опублікована під назвою «Reineke Funch» [9].

По-друге було додано три частини, тобто друга редакція книги містила дванадцять пісень та характеризуваалися відверто сатиричним характером, тобто авторські зміни були спрямовані на своєрідну адаптацію твору для дорослої аудиторії та збагачені національним колоритом. Поема мала великий успіх серед читачів, який порівнювали з популярністю «Енеїди» Івана Котляревського, про що свідчить п'ять прижиттєвих перевидань цього твору

На думку В. Сиротенко, поема «Лис Микита» написана у етологічному жанрі, який характеризується спрямованістю на зображення соціуму та типових для нього норм поведінки і цінностей, а також статичними персонажами, які відповідають певним «соціальним портретам» Дені Дідро [2, 87], що виражають типові риси тієї чи іншої верстви населення [8, 206]. Таким чином, основні персонажі (Лис Микита, Борсук, Бабай, Ведмідь-Бурмило, Лев, Кіт-Мурлика), їх вчинки та поведінка у різних ситуаціях є відображенням тих економічних відносин та соціально-політичних конфліктів, які панували в українській громаді другої половини XIX століття. [8, 206].

У своїй праці Дені Дідро «Про парадокс актора», критикуючи театр класицизму, проголошує ідею змішування жанрів та неоднозначність персонажів, яку І. Франко втілює в головних образах своєї поеми, де майже всі з них наділені позитивними та негативними рисами. Завдяки такому поєднанню поет висміює суспільство, показуючи, відсутність одновимірності в людині, адже кожна особистість – це комбінація негативного та позитивного досвіду переживання реальності, тобто підкреслюється відносність людських цінностей таких як справедливість, чесність та рівність [2, 45].

На початку XXI століття, у зв'язку з святкуванням 160-річчя від дня народження Івана Франка, активізувався інтерес мистецького простору України до ревізії основних художніх творів письменника, серед яких казка «Лис Микита» зайняв особливе місце, адже ряд театрів включили до свого репертуару виставу за сюжетом цієї поеми. У нашому дослідженні ми спробуємо проаналізувати деякі з таких постановок.

Черкаський академічний обласний український музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка у своєму дитячому репертуарі має виставу «Візок чудес» в основі якої лежить поема Івана Франка «Лис Микита». Яскравою сценографією та костюмами актори зображують життя тварин у образах, у яких відображуються людські добротності та вади такі як егоїзм, жадібність, лінь та гординя.

Однією з найновіших постановок казки «Лис Микита» є однойменна вистава Волинського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка. Режисером-постановником спектаклю виступив Ярослав Ілляшенко. Зважаючи на профіль театру, вистава являє собою яскраву комбінацію веселих мізансцен, вокальних номерів та хореографічних композицій з елементами акробатики [5].

Найбільшу кількість постановок поеми-казки Івана Франка за останні роки було здійснено львівськими театрами. Перша постановка під назвою «Витівки Лиса Микити» належить Львівському театру ляльок. Вистава розрахована на дитячу аудиторію та являє собою інтермедію за мотивами першої пісні поеми, де головними героями виступають Лис Микита та Вовк [1]. Другою постановкою є музична казка Львівського академічного обласного музично-драматичного театру ім. Юрія Дрогобича. Лібрето до неї написав Андрій Водов, а режисером-постановником виступив Влад Сорокін [4].

У 2019 році відбулася прем'єра вистави «Лис Микита» у Львівській національній опері імені Соломії Крушельницької [7]. Композитором опери виступив Іван Небесний, який є автором понад 100 музичних творів серед яких камерна музика, музичні фрески «Із життя комах», аудіо-візуальні перфоманси «Мегаполіс» та «Механічна анатомія звуку 2», музика до драматичних вистав театрів Тернополя, Києва, Львова. Музика І. Небесного у цій опері характеризується органічним поєднанням академічного стилю з автентичними переспівами та неофольклоризмом, зокрема композитор багато застосовує національні музичні інструменти такі як цимбали, трембіта та бандура.

Сценографія опери «Лис Микита» зроблена у мінімалістичному кубічному стилі, в якому домінують два кольори чорний та білий, що асоціюються у глядача з партією в шахи або вдачею і поразкою у житті людей. Елементи декорацій В. Одрахівського та костюми Г. Іпатевої доповнюють цей сценічний ансамбль, підкреслюючи особливості кожного персонажа [7].

Як і в класичному творі ця постановка у казковій формі зображує та висміює різні аспекти суспільного життя. Порівняно з попередніми постановками, які розраховані лише на дитячу

аудиторію, опера І. Небесного спрямована на родинний перегляд, тобто містить контент, що викликати інтерес дорослих. Вистава являє собою своєрідний синтез різних форм комічного, що проявляються під час пригод головного героя. Прекрасні респектабельні зовні герої протягом вистави викривають свою внутрішню «потворність». У метафоричній формі ілюструються основні людські гріхи – гнів, жадібність, пиха, лінь. У образах тварин, на нашу думку, можна спостерігати дихотомію людської та тваринної природи в людині, коли одночасно відбувається боротьба інстинктів з гуманізмом. З одного боку, в виставі ми спостерігаємо своєрідну модифікацію закону природного відбору Ч. Дарвіна та його дію в соціальному житті людей, який характеризується прагненням наживи, соціального статусу, жорстокістю, тобто де виживає найспритніший та найсильніший. З другого боку, в ігровій гумористичній формі розкриті основні цінності тогочасного соціуму та норм людського співіснування.

Центральним простором у якому розгортається сюжет вистави є суд над Лисом Микитою, який звинувачується тваринами у ряді злочинів: обмані, підступності, брехні та іншому. Зокрема, персонаж Рись так описує злочинця Лиса:

«Лис Микита злодій є.
Він сумління, честь і віру
За дриглі, горівки міру
Без вагання продає.
Таж то нехрист, таж то Юда!
Патріот – у нього злуда!» [11].

Аналізуючи судовий процес, на нашу думку, варто звернутись до концепції гри Й. Гейзінга, яка викладена у роботі «Homo Ludens». Так Й. Гейзінга інтерпретує суд як певне словесне протистояння, якому притаманні такі ознаки гри – обмеження місцем і часом; змагальницький характер або наявність відчуття ризику; порядок та гармонія; образне перетворення дійсності та спрямованість на розваги [13, 156]. Таким чином, суд у постановці Львівської національної опери розкривається як певна гра між Лисом Микитою, Борсуком, Вовком, Левом та іншими тваринами, які намагаються завдяки маніпуляціям емоціями, символами та значеннями перемогти. Глядач отримує насолоду від процесу, змагання та впізнаванні себе, а не від пошуку істини. Таким чином, ця вистава завжди залишається актуальною, адже акумулює та висміює вади всього людства, а не окремих персоналій.

Науковою новизною дослідження є висвітлення основних постановок поеми Івана Франка «Лис Микита» в українських театрах 2000-х років та їх режисерські інтерпретації.

Висновки. Таким чином, поема Івана Франка «Лис Микита», як один з найкращих зразків дитячої та сатиричної літератури, що висміює основні вади соціальної дійсності, до цього часу викликає інтерес театрального простору України про що свідчить значна кількість постановок цього твору на сценах театрів Черкас, Ужгорода, Луцька та Львова. Серед вистав особливе місце займає опера І. Небесного «Лис Микита» Львівської національної опери, яка характеризується бівекторністю аудиторії, тобто розрахована на дітей та дорослих, а також унікальною сценографією

Література

1. Витівки Лиса Микити: вистава. Офіційний сайт Львівського театру ляльок. URL: <https://lvivpuppet.com/performance/vitivki-lisa-mikiti/> (з екрану 02.12.2019)
2. Дідро Д. Парадокс про актора. Київ: Мистецтво, 1966. 156 с.
3. Головач Ю., Пальчиков В. Лис Микита і мережі мови // Журнал фізичних досліджень, 2007. Т. 11. № 1. С. 22–33.
4. Лис Микита: музична казка. Офіційний сайт Львівського академічного обласного музично-драматичного театру ім. Юрія Дрогобича. URL: <http://www.theatre.in.ua/event/lis-mikita-2/> (з екрану 12.12.2019)
5. Лис Микита: музична казка. Офіційний сайт Волинський академічний обласний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка. URL: <http://www.teatr.volyn.ua/performance/120> (з екрану 12.12.2019)
6. Магас Л. І. Використання сюжетів з фольклору в поемах І. Франка // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія. Маріуполь, 2012. № 7. С. 33–37.
7. Режисерські вияви в опері Івана Небесного «Лис Микита». Офіційний сайт Львівської національної опери. URL: <https://opera.lviv.ua/shows/prem-ycera-lys-mykyta/> (з екрану 05.12.2019)
8. Сиротенко В. Вияв ознак етологічного жанру в казці Івана Франка «Лис Микита» // Професіоналізм педагога: теоретичні і методичні аспекти: наук. збірник. ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2016. Вип. 4. С. 199–208.